

Guldkompassen

En äventyrsberättelse som handlar om 12 åriga Lyras sökande efter sig själv och meningen med livet. Om hur det är att bli vuxen och förstå hur livet och den ständigt pågående kampen mellan förtryck och frihet ser ut i en värld parallell till vår egen.

Rekommenderad från åk 5

EN FILMHANDLEDNING AV
EVA WESTERGREN

Handling

Filmen *Guldkompassen* bygger på Philip Pullmans boktrilogi *Den mörka materien*. Huvudpersonen är den 12 åriga flickan Lyra som är föräldralös och bor på universitetet Oxford Jordan tillsammans med sin farbror Lord Asriel som är hennes enda anhörige och en mycket framstående vetenskapsman. Lyra lever i en värld parallell till vår egen men med en påtaglig skillnad: I Lyras värld följs alla människor hela tiden av en daimon, ett djur som är en spegling av personens själ och som också förstärker personens

karaktär och inre egenskaper genom sitt beteende. Barnen har en daimon som ändrar skepnad eftersom de ännu inte är färdiga som personer, medan den hos de vuxna antagit en slutgiltig form. Personen och hennes daimon är starkt förbundna på så vis att allt som drabbar personen även slår mot daimonen.

En dag lyssnar Lyra i hemlighet på ett samtal på universitetet som handlar om ett mystiskt ämne, något slags "stoft". Lyras farbror, som själv håller på att forska kring detta har en teori om att det finns andra världar i universum och att de förbinds med detta mystiska ämne. Lord Asriel vill fortsätta sin forskning på en plats nära Nordpolen där han sett bevis för att detta stoft finns.

Magisteriet, som är den styrande kraften i Lyras värld är emot Lord Asriels forskning. De fruktar "stoftet" och den möjlighet till kunskap och människors fria vilja som finns i det och skyr inga medel för att försöka förhindra lord Asriels resa.

Lyra vill också veta mer om stoftet och ber lord Asriel om att få följa med till Nordpolen men är tvungen att stanna kvar på Oxford Jordan.

En dag blir Lyras bästa vän Roger kidnappad av Magisteriets förlängda arm Slukarna. Slukarna rövar bort fattiga barn och för dem till en experimentstation vid det öde Svalbard som heter Bolvanger. Där försöker de

omprogrammera barnen genom att beröva dem deras daimon. Lyra, som lovat att rädda Roger om något händer honom vill genast ge sig iväg för att hitta honom.

När den vackra men kyliga Mrs Coulter besöker Jordan och ber henne följa med henne till Nordpolen tackar hon genast ja. Lyra får tillåtelse av rektorn, som ger henne en Guldkompass att ta med på resan. Guldkompassen har en förmåga att visa sanningen för den som ställer frågor. Rektorn berättar att det är den sista Guldkompassen som han nu ger till Lyra och ber henne att inte berätta om den för någon.

Livet med Mrs Coulter blir inte som Lyra tänkt. Lyra och hennes daimon Pan förs till Mrs Coulters hus där de känner sig som fångar. Lyra undrar över Mrs Coulters avsikter med henne och får sina tvivel om henne bekräftade när Pan hittar ett dokument från Magisteriets undersökningskommission undertecknat av Mrs Coulter. Lyra inser att hon är lurad och efter en våldsam sammandrabbning med Mrs Coulter och hennes daimon flyr de ut i natten för att fortsätta sökandet efter Roger. Under färden norrut får de hjälp av häxor och Zygenare. De möter Ma Costa, vars son Billy också rövats bort och zygenarnas hövding Lord Faa som sedan länge kämpat mot Magisteriets makt. Lyra berättar för honom om Guldkompassen och när hon tittar i den kan hon se den plats där Billy och Roger finns. Med zygenarnas och häxornas hjälp reser hon mot Svalbard där hon möter aeronauten Lee och pansarbjörnen Iorek och påbörjar den kamp som både skall rädda barnen och hindra Magisteriet och Mrs Coulter från att få kontroll över världen och den fria viljan.

Att bli vuxen och förstå världen

Filmen är en berättelse om hur det är att växa upp och försöka förstå hur världen och livet ser ut. Filmen handlar också om olika inställningar till kunskap och om hur vuxna och framförallt barn skall få tillgång till den.

Lyras väg för att få reda på sanningen kantas av både tillit och tvivel och hennes starka drivkraft är det mod och den nyfikenhet som ständigt ger henne ny kraft.

Guldkompassen som Lyra får blir en symbol för den sanningslidelse som Lyra har och som är viktig inte bara för hennes utan för hela mänsklighetens överlevnad.

Genom att uppfostras av sin farbror mer som en jämlike än som ett barn har Lyra blivit en kapabel och tuff tjej som är beredd att gå ut i världen för att kämpa för det som hon anser rätt.

- Redan i början visar Lyra att hon inte vill bli placerad i ett fack som tjej genom att vägra att bli räddad i bråket med Zygenarbarnen. Beskriv de egenskaper som Lyra ger prov på i de inledande scenerna med de andra barnen. Hur skildras Lyras försök att lösa konflikter? Hur ser hon på andra människor? Vilken relation har hon till Roger? Spelar det någon roll för Lyra att Roger och de andra barnen tillhör en annan samhällsklass?

När Lyra hamnar i ett rum som hon egentligen inte får vara i och hör samtalet om stoffet väcks hennes nyfikenhet. Hon får i hemlighet reda på saker som inte var ämnade för henne.

- Hur reagerar Lord Asriel när Lyra berättar vad hon hört? Tror han att Lyra trots sin uppfostran är för liten för att förstå innebörden av stoffet? Varför får hon inte följa med på hans resa?

Magisteriet diskuterar hur de skall förhindra människor från att tänka själva. Magisteriet anser att kunskap kan vara farlig men det finns fler än Lord Asriel som tycker annorlunda.

- Varför vill rektorn på Jordan att Lyra skall ta med sig guldkompassen?

När Mrs Coulters först träffar Lyra pratar hon om vikten av att få göra som man vill för att locka med henne till Nordpolen, men när Lyra kommer till hennes hus känner hon sig som en fånge. Mrs Coulter kommenterar att Lyras daimon är för vild.

- Hur vill Mrs Coulter att Lyra skall vara? Vad är hennes egentliga avsikter med henne?

- När Lyra först möter Lord Faa, zygenarnas hövding visar hon honom, trots daimonen Pans protester, Guldkompassen. Vad är det som får Lyra att känna tillit för Lord Faa men inte för Mrs. Coulter? Vad uppmanar Lord Faa Lyra till när han får se kompassen?

- Beskriv hur Mrs. Coulter och Lord Faa skildras i filmen. Hur är de som vuxna förebilder? Hur skiljer sig Mrs Coulters och Lord Faas inställning till barns rätt att få veta sanningen?

I slutet av filmen när Lyra återigen infångats av Mrs Coulter får hon reda på att Mrs Coulter är hennes mamma men var tvungen att lämna henne som liten på Oxford Jordan. Hon får också reda på att Lord Asriel är hennes riktige far.

- Hur reagerar Lyra inför det hon får veta? Förändrar kunskapen om att Mrs Coulter är Lyras mamma bilden av henne? Finns det något förlåtande i det sätt som hon behandlar Lyra på?

- Diskutera allmänt kring barns rätt att få veta sanningen om saker som händer i livet och i världen. Finns det något som barn borde besparas från att veta? Vid vilken ålder är man mogen att veta allt? Finns det någon som känner att vuxna ibland har hemligheter och diskuterar saker som man som barn inte får veta något om?

Kropp och själ

Många filmiska berättelser som handlar om fantasi och verklighet beskriver ofta inre skeenden hos människor på ett sätt som i fantasins form gör dem synliga för oss på ett mer konkret sätt. Mänskliga behov, tillkortakommanden och svåra inre livsval kan gestaltas som mänskliga eller djuriska figurer med olika egenskaper. Guldkompassen skildrar en värld som på många sätt påminner om vår egen. Det som skiljer den från vår är att människans inre egenskaper, den själsliga aspekten av våra liv också är

synlig genom de djur, daimonerna som är människornas ständiga följeslagare. Genom daimonerna får vi en inblick i de olika personernas karaktärer och känslor. Ofta avslöjar daimonerna något som personerna själva inte vill visa eller så förstärker de personernas egna känslor genom sitt beteende. Personerna i filmen kommunicerar hela tiden med sina daimoner på olika sätt. Lyra för i filmen en ständig dialog med sin daimon Pan, som ger henne råd och varnar henne i olika farofyllda situationer. Det är som om daimonens känslighet gör att den har lättare för att se när något är fel och på så sätt kan hjälpa sin ägare.

Den smärta som personerna utsätts för känner också daimonen och när en person dör försvinner daimonen i ett moln av stoft.

Filmen utnyttjar på ett mycket beskrivande sätt de föreställningar som vi har om olika djurs egenskaper. Lord Asriels daimon är en leopard, medan Mrs Coulter har en apa. Lyras daimon Pan skiftar mellan en liten vessla och en katt medan Magisteriets daimoner mestadels består av hundar.

- Beskriv hur de daimoner vi får se i filmen uttrycker sina ägares personlighet. Hur kan vi se vilka avsikter Mrs Coulter har med Lyra genom hennes daimon? Vilken relation har Mrs Coulter och hennes daimon till varandra? Jämför med Lyras och Pans relation.

- Magisteriet vill genom sina experiment i Bolvanger befria barnen från sina daimoner genom en operation som de kallar "snittet". Varför vill de att daimonerna skall försvinna? Varför utgör barnen ett sådant hot för Magisteriet? Vad händer med barnen som blivit av med sin daimon? Hurdan är Billy, som blivit av med sin daimon när de möter honom på Bolvanger? Är han sig lik?

- Vad betyder det att barnens daimoner ständigt förändras i filmen men att de vuxnas har samma form? Är barn mer föränderliga än vuxna?

- Om du skulle ha en egen daimon hur skulle den se ut? Vilket djur tycker du skulle passa till din personlighet? Vilka egenskaper har det djur som du anser uttrycker dina inre och yttre egenskaper?

- Diskutera kring filmens beskrivning av själen som en

ständig följeslagare som går bredvid personen hela livet och som man kan samtala med. Hur ser våra föreställningar om själen ut? Finns den och i så fall var? Är själen bara vårt eget sätt att kommunicera med våra tankar? Vad tror du själv? Hur ser olika religioner på själens förekomst?

I filmen *21 gram* av Alejandro González Iñárritu sägs att alla människor oavsett andra förklarliga företeelser förlorar precis 21 gram i dödsögonblicket vilket i så fall skulle vara själens vikt. Ingen har ännu hittat en förklaring till detta fenomen.

Auktoritet eller frihet

I Philip Pullmans böcker om *Den mörka materien* representerar Magistratet den organiserade religionen "kyrkan" i alla dess former. Philip Pullman är själv uttalad ateist och berättelsens tre böcker handlar om att ifrågasätta Guds allmakt och i slutet även om Guds död. Den uttalade kritik som finns mot religionen i böckerna har till stor del försvunnit i filmen. Här möter vi i stället den fria viljans kamp mot tyranniet där bilden av Magistratet mer liknar en diktaturstat som vi mött i många andra filmer.

Ändå ger filmen många möjligheter att fundera över vem som har makten i världen i dag och hur olika makt-havare skaffar sig kontroll över människor. Den ger också en positiv bild av hur en person som Lyra kan ta hjälp av andra och sätta makten ur spel och betonar också vikten av att man själv tar reda på sanningen.

Filmens huvudperson Lyra är en värdig efterföljare till vår egen Pippi Långstrump. Hon låter inga auktoriteter tala om för henne vad hon skall göra. Redan i filmens inledning ser vi hur hon drivs av sin nyfikenhet för att ta reda på de krafter som styr den värld hon vistas i på universitetet Oxford Jordan. Hon förstår att Magisteriets rädsla för "stoftet" som hon får reda på också har med frågor om frihet och kunskap om världen att göra.

Genom att själv försöka ta reda på sanningen om de barn som rövas bort utmanar hon också den maktlöshet som barn ofta drabbas av i förhållande till vuxenvärlden och visar att man kan möta rädslan genom att modigt våga möta de faror man utsätts för.

De vänner Lyra skaffar sig på vägen i kampen mot Magisteriet tillhör grupper som redan befinner sig utanför samhället, som zygenarna, eller som utnyttjats och förlo-

rat sin identitet, som pansarbjörnen Jorek Byrnison. Den kamp som Lyra för hjälper dem att få tillbaka sin självkänsla och sin identitet.

Filmen ger en mörk bild av tillståndet i den värld där Lyra finns. Magisteriets makt och kontroll över människorna har gjort världen kall och ogästvänlig. Det är också i den kalla norden som de kämpande krafterna ställs mot varandra.

Den iskyla som omger landskapet förstärker den kyla som finns inuti människorna. Men det är också på Nordpolen, den mörkaste platsen, som Lord Asriel tyckt sig se det ljusa stoft som förbinder de olika världarna i universum. Ljuset som är hoppet om en kontakt med andra världar.

- Diskutera hur kampen mellan frihet och förtryck, mellan auktoritet och uppror gestaltas på de olika platser som vi möter i filmen.

- Hur beskrivs känslan av hot redan i de inledande scenerna? Vad är det som sker under ytan på universitetet Oxford Jordan? Hur är Magisteriets reaktion på de uppäckter som Lord Asriel gjort?

- Hur känns det att komma in i Mrs Coulters hus? Vad är det som gör att vi känner samma tvivel som Lyra på Mrs. Coulters avsikter? Vilka känslor förmedlar Mrs Coulters samtal med sin daimon? Vad är det som Mrs Coulter vill kontrollera?

När Lyra och Pan rymmer från Mrs Coulters hus kommer

de ut i ett mörkt och regnigt stadslandskap. Landskapet förstärker Lyras ensamhet och övergivenhet. I den resa som Lyra sedan gör över mörka vatten till zygenarnas värld blir fantasin och det magiska allt starkare med häxornas närvaro och bilderna som guldkompassen visar upp.

- Vad är det för krafter som Lyra hämtar upp hos zygenarna som hon behöver för att kunna resa vidare?

I Svalbard möter Lyra aeronauten Lee som blir hennes vän och som övertygar henne om att hon behöver pansarbjörnen Igor för att kunna ta sig till Bolvanger och befria Roger.

- Hur får Lyra Igor att vilja ta upp kampen? Vad är det i sitt eget liv som Igor först måste bekämpa innan han kan hjälpa Lyra? Hur skildras Igors kamp för att återerövra sin förlorade status?

Den sista resan till Bolvanger måste Lyra göra själv när den bräckliga bron som leder över avgrunden rasar och lämnar Igor kvar.

- Hur beskrivs experimentstationen Bolvanger där personalen säger att de hjälper barn att växa upp genom att med ett enkelt snitt operera bort deras daimon? Vad är det som barnen får lära sig på Bolvanger?

- Vilken bild ger filmen av de kunskaper som Magisteriet vill förmedla? Vilka värderingar är det som styr Magisteriets syn på barn? Hur förstärker ljuset och scenografin den

kliniska känsla av utsatthet och kontroll över barnen som härskar på Bolvanger?

- Vad är det som styr Lyras agerande? Varför är det så viktigt för Lyra att klara av att rädda Roger på egen hand? Vad har Lyra lärt sig om kampen mellan förtryck och frihet under sin resa? Är det rätt av Lyra att ifrågasätta allt som Magisteriet gör?

- Vad eller vem är egentligen Magisteriet? Hur utövar den sin makt? Diskutera och jämför med vår egen värld? Vilka liknande maktutövningar har vi mött i vår egen värld? Diskutera både kring nutid och historia? Finns något av Philip Pullmans kritik mot kyrkan och religionen kvar i filmens berättelse?

Bolvanger är ett slags skola och uppfostringsanstalt som vill förändra barnens kunskaper och syn på världen.

- Diskutera kring våra skolors syn på auktoritet och hur den förändrats. Vad händer om man som barn ifrågasätter lärarnas och de vuxnas åsikter och kunskaper? Vad händer om man ifrågasätter den världsbild som skolan förmedlar? Hur såg det ut förr? Är det lätt att som barn göra sig hörd och få sina åsikter respekterade?

- Vad har de åsikter som man har med sig hemifrån för betydelse för hur man ser på världen? Hur skall barn kunna lära sig att tänka självständigt? Vilka egenskaper är viktiga för att överleva i vår värld i dag? Skriv ned de egenskaper och kunskaper som är viktigast att ha med sig i livet. Vilken är skillnaden mellan vår värld och Lyras? Är det något vi kan lära oss av hennes kamp?

Filmen slutar med att Lyra, Roger, Igor och Lee efter att ha befriat alla barnen på Bolvanger reser vidare för att rädda Lyras far Lord Asriel. Resans mål är både att ta reda på mer om stoftets hemliga kraft och att ställa allt till rätta i världen.

- Fundera hur världen skulle se ut om Lyra fick bestämma?

Om böckernas och filmens budskap

I Philip Pullmans trilogi *Den mörka Materien* finns en mycket tydlig kritik av kyrkans och religionens förtryckande roll. I böckerna kastas Lyra ut i ett äventyr som handlar om att hon skall hitta sin farbror Lord Asriel som vill avsätta Gud. Lyra blir själv jagad eftersom hon är den nya Eva som har som uppgift att omvända syndafallet till

något positivt. I böckerna är det kriget mellan himmel och jord som står i förgrunden och Lyras uppgift är också att hitta paradiset på jorden. En plats där hon kan lita till sin egen förmåga utan mandat från vare sig Gud eller Magisteriet.

Pullmans böcker har kritiserats mycket från kyrkligt håll eftersom kyrkan beskrivs i så negativa termer. I filmen har denna tydliga religionskritik, kanske av rädsla för reaktioner från kyrkligt håll, suddats ut och ersatts av en mycket vagare beskrivning där "boven" utmålas som en totalitär fascistisk stat med mer generella förtryckarmekanismer, lätt igenkännbar från andra filmer. Böckernas ifrågasättande av kyrkans och religionens roll har ersatts av ett mer allmänt budskap om det lilla barnet som räddar hela världen, även det för övrigt en schablon i filmsammanhang.

- Läs den första boken i serien *Guldkompassen* och jämför budskapet i boken med det i filmen. Varför tror ni att filmbolaget och regissören valt att förändra bilden av Magisteriet? Varför har den avslutande berättelsen om Adam och Eva som Lord Asriel berättar för Lyra försvunnit?

För att förstå de tankar och idéinnehåll som Philip Pullman vill förmedla måste man också läsa de två andra böckerna i serien, *Den skarpa eggen* och *Bärnstenskikaren*.

Lästips för lärare

How Hollywood Saved God av Hanna Rosin i *The Atlantic*.com dec 2007.

www.theatlantic.com/doc/print/200712/religious-movies

Produktionsuppgifter

USA, England 2007

Originaltitel: *The Golden Compass*

Producent: Deborah Forte & Bill Carraro

Manus & regi: Chris Weitz

Foto: Henry Braham

Klippning: Peter Honess, Anne Coates & Kevin Tent

Produktionsdesign: Dennis Gassner

Musik: Alexandre Desplat

I rollerna

Lyra - Dakota Blue Richards

Mrs Coulter - Nicole Kidman

Lord Asriel - Daniel Craig

Serafina - Eva Green

Lee Scoresby - Sam Elliott

Magistrates ordförande - Christopher Lee

Fader Coram - Tom Courtenay

Tekniska uppgifter

Längd: 113 minuter

Format: Cinemascope 2,35:1

Ljud: Dolby Digital

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 7 december 2007

Distribution

Svensk Filmindustri, 169 86 Stockholm tel 08-680 35 00, fax 08-680 37 83 epost: sffilm@sf.se

Redaktion: Andreas Hoffsten, Barn & Ungdom, Svenska Filminstitutet, september 2008